

EUGENIJA BARIĆ (Zagreb)

## MOCIJSKA TVORBA I POGLEDI RADOSAVA BOŠKOVIĆA

0. Mocijskom tvorbom (ili moviranjem) imenujemo onaj tvorbeni proces u kategoriji živih bića pri kojemu nastaje imenica s oznakom prirodnog roda odnosno spola. Osnovna je riječ u mocijskoj tvorbi najčešće imenica muškog roda, npr. *skakač*, a tvorenica tako nastala ženskog je roda, npr. *skakačica*, i naziva se movirani femininum.

Imenice suprotnoga spola u mocijskom su odnosu čineći mocijski par, npr. *skakač* — *skakačica*. Jedna drugoj one su mocijski parnjak.

Movirani femininum može nastati i neovisno o imenici suprotnoga spola pa tada nema svoj tvorbeni mocijski parnjak nego samo semantički, npr. *tkalja* u *tkalac*, a ponekad ni to, npr. *namiguša*.

Sufikse koji sudjeluju u tvorbi određenog spola zovemo mocijskim sufiksima.<sup>1</sup>

1. 1986. g. navršilo se pola stoljeća od objavljivanja rasprave Radosava Boškovića *Razvitak sufiksa u južnoslovenskoj jezičkoj zajednici*. Ta je rasprava, obranjena kao doktorska dizertacija 1934. g., prvi put objavljena g. 1936.<sup>2</sup>, ponovno 1978.<sup>3</sup>, a 1984. i u prijevodu na ruski jezik,<sup>4</sup> što govori da su ideje, razmišljanja i

<sup>1</sup> Za ovaj, uvodni dio usp. i E. Barić, *Mocijski parnjaci i njihova upotreba*, Rasprave Zavoda za jezik IFF, sv. 13, Zagreb 1987, str. 9—18.

<sup>2</sup> Biblioteka Južnoslovenskog filologa, knj. 6, 154 str. i Južnoslovenski filolog, br. 15, str. 1—154.

<sup>3</sup> Radosav Bošković, *Odabrani članci i rasprave*, CANU, Posebni radovi, knj. 1, Tntograd, str. 49—175.

<sup>4</sup> U knj. Радосав Бошковић, *Основы сравнительной грамматики славянских языков. Фонетика и словообразование*, Москва, Высшая школа, 1984.

zaključci Radosava Boškovića još uvijek ne samo aktualni nego i poticajni.

1.1. *Razvitak sufiksa* sam Bošković označuje kao »prvi pokušaj da se zajednički razvitak južnoslovenskih jezika pokaže i preko razvitka nastavaka za građenje reči u njima, tj. da se i sa ove strane dade bliža karakteristika južnoslovenske epohe jezičkog razvitka.« (str. 50)<sup>5</sup> Taj razvitak Bošković promatra na nekoliko tvorbenih kategorija: na tvorbi imenica za oznaku ženske osobe, na tvorbi deminutiva i na tvorbi mjesnih i apstraktnih imenica.

2. Sufiksima za tvorbu ženske osobe, dakle mocijskoj tvorbi i mocijskoj problematici posvetio je autor gotovo najveći dio svoje rasprave. Uz uvodni dio u kojem je većina mocijskih termina njoj su posvećena i tri posebna poglavlja.<sup>6</sup>

2.1. Uz ovaj spomen na velikog lingvistu, dubokog mislioca i smjelog zaključivača Radosava Boškovića ne može se govoriti samo o njegovim pogledima na mocijsku tvorbu i mocijsku terminologiju nego i o njegovu stilu pisanja i raspravljanja, odraženom i na ovoj problematici.

3. Osnovni pojam Boškovićeve mocijske terminologije jest *mocija*. Njoj ususret autor je odškrinuo vrata već na 3. str. svoje rasprave navodeći uz sufiks *-ica* njegovu mocijsku službu. Jedna od osobitosti Boškovićeva pristupa znanstvenoj problematici jest to što on ne objašnjava upotrebu pojedinih termina, niti ih definira. Znanja o mociji, pa tako i razumijevanje termina s njom u vezi po njemu se naprosto podrazumijevaju. Ne ostaje nam drugo nego da sami sebi protumačimo navedenu *mocijsku službu* kao službu u tvorbi imenica za oznaku ženskog spola.

Takav Boškovićev postupak i fascinira i zbunjuje. Budući da se uvijek ide *in medias res*, dakle bez objašnjenja, u toku čitanja se nužno javljaju brojna pitanja, na koja su, gle, odgovori ipak tu, mada rasuti po cijeloj raspravi. Kao da je autorova namjera i bila natjerati čitaoca na razmišljanje pri čitanju, odnosno na pomnju u daljem čitanju.

4. Mene su na razmišljanje posebno potakla dva termina: *mocija roda i pred-sufiksna mocijska epoha*.

4.1. Govoriti o mociji roda moguće je ako se mocija shvati u značenju 'promjena'<sup>7</sup> odnosno 'prijelaz jednog roda u drugi u kategoriji živih bića' ili 'prijelaz jednog roda, u Boškovića muškog, u ženski rod u istoj kategoriji', što se potvrđuje i kad pojam

Tim se prijevodom ujedno oploduje ruska lingvistička terminologija u kojoj dotada nije bilo pojmova *mocija* i *mocijski*.

<sup>5</sup> Paginacija se odnosi na izdanje CANU; v. bilj. 3.

<sup>6</sup> Str. 59—104, 156—164 odnosno 164—174.

<sup>7</sup> Usp. B. Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 1978, pod *mocija* 3.

mocija kod imenica A. Belić objašnjava kao »ženski rod... prema muškom«. <sup>8</sup>

4.2. Dijeljenjem mocijske epohe u predfiksnu i sufiksnu etapu Bošković govori o tome da je mocija stara pojava i ujedno odgovara na pitanje kakav je bio stari mocijski odnos. Prije pojave mocijskih sufikasa, odnosno prije razvoja mocijskog značenja u nekih od postojećih sufikasa mocija je, prema Boškoviću, bila izražavana gramatički (gramatičkim morfemom, kako bismo to danas rekli). Tako kad govori o imenici *sesēda* : *sesēdъ* Bošković uzima da krajnje *a* ima samo gramatičku funkciju. Gramatičkim znakom moralo je, prema njemu, biti i završno *i* u *\*vblči*, koje se onda iz jezika trebalo izgubiti ili pak integrirati s mocijskim znakom *-ica* u *vblčica*. U skladu s tim *sesēda* i *\*vblči* za Boškovića su neizvedene imenice.

4.2.1. Ovome treba dodati da je mocija bila izražavana i semantičkom oprekom u spolu u parovima leksičkih riječi tipa *otac* — *majka*, o čemu Bošković ne govori.

5. Pojavom sufiksa s mocijskom funkcijom mocijska tvorba dobiva širu dimenziju, pa se može govoriti i o mocijskom problemu, čiju suštinu treba tražiti u odgovoru na pitanje što znači i kako je došlo do obilježavanja mocije roda kod imenica pomoću sufiksa. Ono što je Boškovića silno zaokupilo u vezi s tim problemom bila je želja objasniti pojavu mocijskih sufikasa uopće, odnosno vezivanje mocijskog značenja za sufikse *-ica* i *-ka*, kao i pojavu novih sufikasa s tim značenjem: *-ača*, *-ara*, i neovisno o muškom članu sufiksa *-lja*.

5.1. Iako u naslovu Boškovićeve rasprave nalazimo sufikse, u tekstu on taj termin ne upotrebljava dosljedno, nego ga varira s terminom nastavak. Ja upotrebljavam samo termin sufiks, uzimajući da je Boškovićev nastavak zapravo tvorbeni nastavak, dakle opet sufiks.

6. Sufikse praslavenskog jezika dijeli Bošković u dvije skupine: na stare, naslijeđene, indoevropske i nove, slavenske. Kao novi sufiksi po njemu se javljaju i sufiksi *-ača*, *-ara*, *l̥ja*. Ti sufiksi, zahvaljujući transformaciji, ulaze u kategoriju ženskog roda sa značenjem 'radnica', a prva se dva ujedno i diferenciraju od naporednih sufiksa *-ačb* i *-arъ* za muški rod. Uz to kao osobito važno Bošković ističe da su »dobiveni nastavci (*tj. sufiksi*) koji su nosioci ženskog roda u kategoriji živih bića, i *samo u odnosu prema osnovnim rečima*.« (str. 50)

7. Najviše prostora posvetio je Bošković sufiksu *-ica*. Prvo, pojavi njegovoj, a onda funkciji i razlikovnoj ulozi među slavenskim i posebno među južnoslavenskim jezicima.

<sup>8</sup> Radosav Bošković, *Razvitak sufiksa u južnoslovenskoj jezičkoj zajednici*, Biblioteka Južn. Fil. 6; JF XV, 1—154 (Doktorska disertacija), str. 235.

Tu Bošković nije apsolutni novator. On razmišlja o stavovima svojih, najčešće velikih prethodnika (Rozwadowskog, Bruggmanna i Doroszewskog s jedne strane, odnosno Vondraka, Melleta, Lotza, Zubatog i Hoijera s druge strane), ne dopustivši njihovu autoritetu da ga sputa i tako onemogućí iznošenje vlastitog mišljenja i stava. Štoviše, Bošković se odlučno i opširno suprotstavlja ako se u čemu s njima ne slaže.

Za razliku od Rozwadowskog koji u strukturi sufiksa *-ica* vidi sastavnice *i + ca* Bošković se tu zalaže za sastavnice *i + ka*. Zapravo Bošković razmišlja i o čemu je tu riječ: o gramatičkoj upotrebi sufiksa *-ca* odnosno *-ka*, tj. o tome kakvu je ulogu taj sufiks imao, da li je on značio samo formalnu supstantivizaciju imenica na *i* ili je u strukturu sufiksa *-ica* ušao kao mocijski sufiks adekvatan sufiksu *i*. Po Boškoviću odnos *vblkv* — *\*vblči* nije bio nikakav odnos jer je *-i* »prazan nastavak«. (str. 62) Odnos je uspostavljen tek dodavanjem sufiksa *-ka*, a supstantivizacija bez sufiksa (*\*čьrni*) ustupila je mjesto supstantivizaciji pomoću sufiksa (*\*čьrnika*). (str. 67) Tako su stare imenice na *i* doživjele gramatičku evoluciju.

7.1. Od dva mocijska sufiksa: *-ica* i *ka*, kao mocijski sufiks, prema Boškoviću, stariji je sufiks *-ka*. A jednim od fundamentalnih zaključaka Boškovićevih mogli bismo smatrati zaključak da se u vezi s tim sufiksima vidi i »faktična razlika među pojedinim grupama slavenskih jezika u pogledu upotrebe mocijskih nastavaka *ica* i *ka* kod izvedenih reči uopšte«. (str. 55) Što se tiče srpskohrvatskog jezika, on je najdalje otišao: »U njemu se nastavak *ka* javlja pored nastavka *ica* samo kod imenica izvedenih nastavkom *ar*, dok imenice sagrađene nastavkom *ač* prave *femininum* samo pomoću nastavka *ica*«. (str. 56)

8. Mocijski sufiksi pokazali su se ovdje važnim elementom poredbene gramatike slavenskih jezika. Usporedivši sufiksalsnu situaciju u trima južnoslavenskim jezicima: slovenskom, bugarskom i srpskohrvatskom, Bošković naglašava da je pred nama »slika istorijskog razvitka upotrebe mocijskih sufiksa *ica* i *ka* kod imenica izvedenih nastavcima *ačь* i *arь* u jezicima južne slovenske grupe.« (str. 56) i da upravo kod tih imenica imenička mocija pokazuje i »u kakvom odnosu *faktički* stoje južnoslovenski jezici prema ostalim slovenskim jezicima u pogledu obeležavanja mocije roda nastavcima *ka* i *ica*« (str. 91), a to je osnovni dio Boškovićeva pitanja u vezi s mocijom.

8.1. Božo Ćorić proširio je ispitivanje južnoslovenskih jezika i izvan okvira imenica za oznaku muške osobe sa sufiksima *-ač* i *-ar* i tako dopunio Boškovićeve rezultate konstatacijom da je u slovenskom, makedonskom i bugarskom osnovni mocijski sufiks *-ka*, a jedino je u srpskohrvatskom *-ica* glavni mocijski sufiks.<sup>9</sup>

<sup>9</sup> *Mocijski sufiksi u srpskohrvatskom jeziku*, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Monografije, knj. 53, Beograd 1982, str. 20.

9. Radosav Bošković razlikuje dvije vrste mocije, za koje je predložio i nazive: *imenička mocija* i *supletivna mocija*. (str. 62)<sup>10</sup> Kod imeničke mocije, objašnjava Bošković, tvori se imenica od imenice, a kod supletivne mocije nemamo »pravljenje femininuma od maskulinuma«. (str. 62) U supletivnoj mociji mijenja se kategorija riječi. Od pridjeva se dobiva imenica i muškog i ženskog roda. (»I masc(ulinum) i fem(ininum) grade [se] od istog opšteg dela«, str. 77.) Prema Boškoviću supletivna mocija posebna je kategorija. Imenička mocija nije mogla dovesti do njezina formiranja. (str. 91)

9.1. U vezi s te dvije mocije Bošković razlikuje mocijsku službu sufiksa *-ica* od njegove gramatičke funkcije. Mocijska služba tog sufiksa vezana je uz promjenu roda (dakle uz odnos *vuk* — *vučica*) a njegova gramatička funkcija uz promjenu kategorije riječi (dakle uz odnos *star* — *starica*). (str. 65)

10. Mocijski odnos postoji i u supletivnoj mociji i zahvaljujući tom odnosu imenica *starica* također označuje žensku osobu. O tome Bošković kaže: »Čim se našlo jedno pored drugog u praslavenskom jeziku *star-ъць* i *star-ica*, *sam-ъць* i *sam-ica* i sl. dobili su odnosi ove vrste u jezičkom osećanju mocionu vrednost: dobila se mogućnost da se od opšteg dela masculinum-a na *ъць* pravi femininum pomoću nastakva *ica*...« (str. 92)

10.1. I koliko god se Bošković trudio, ostala je, nažalost, jedna nejasnoća, jedno neslaganje u vezi sa supletivnom mocijom. Na jednom mjestu on, ponovimo, kaže: »I masc(ulinum) i fem(ininum) grade [se] od istog opšteg dela« (str. 77), dakle priznaje ravnopravnost u tvorbi takvih imenica. A na drugom mjestu (str. 92) kaže »dobila se mogućnost da se od opšteg dela masculinum-a na *ъць* pravi femininum pomoću nastavka *ica*«, dakle priznaje ovisnost ženskog od muškog člana.<sup>11</sup>

10.1.1. »Supletivna mocija predstavlja i po svom formiranju zasebnu kategoriju mocionih odnosa«, veli Bošković (str. 92). Dodajmo tome da u Boškovićevoj supletivnoj mociji nema tvorbenog mocijskog odnosa ali postoji semantički: »Mociono značenje feminalnih nastavaka kod nje (tj. kod supletivne mocije, E. B.) je *sekundarno*« (potcrtala E. B.). (str. 92) Najvjerojatnije iz te sekundarnosti potječe i naziv *supletivan* u *supletivna mocija*.

<sup>10</sup> Ove Boškovićeve termine Božo Ćorić (n. dj., str. 8) modificira u *integralna imenička mocija* („ceo muški naziv ulazi u sastav ženskog naziva“) odnosno u *supletivna imenička mocija* („ženski naziv izveden od okrnjenog muškog naziva bića“).

<sup>11</sup> Ovaj nesklad možemo uočiti i danas. Dok se npr. moje shvaćanje podudara s prvom Boškovićevom konstatacijom, iz koje izlazi tvorba *star* — *starac* i *star* — *starica*, Božo Ćorić oslanja se na drugu Boškovićevu konstataciju, pa je za njega *starica* tvorena od *starac* odbacivanjem sufiksa *-ac*.

11. U Boškovića ćemo, osim toga, naći i termin *prava imenička mocija* za mociju izraženu sufiksima *-ica* i *-ka* i *pridjevska mocija* za mociju izraženu sufiksom *-a*, gdje je zapravo riječ o supstantiviziranju pridjeva u ženskom rodu, npr. *suha* (> *suha bolest*, *sušica*).

12. Razmišljanja su Boškovića dovela do vrlo suvremenih pogleda i na tvorbenu analizu, što on zove *jezička analiza* odnosno na tvorbenu strukturu riječi, što on zove *morfološka struktura*. (str. 64) Njegov tanan jezični osjećaj govorio mu je da treba različito analizirati izraz *ovčarica* ovisno o tome znači li 'ženska osoba' ili 'tor za ovce'. Tako za prvo značenje izdvaja sufiks *-ica*, a za drugo sufiks *-arica*.

Iz toga izlazi da Radosav Bošković nije bio samo tanan komparativist nego i prethodnik novih pogleda na tvorbu riječi.

12.1. Vidi se, međutim, i da su to naslućivanja, vrlo lucidna, ali kao da se i sam autor »prepao« *novinā* koje su se pred njim otvorile i zaustavio se tada na pola puta, ne dopustivši svojoj misli da je sasvim ponesu vlastita krila.

Konačno, njega su ovdje zaokupljali drugi, u tom trenutku važniji problemi: 1. pitanje unutrašnjeg smisla mocije roda kod imenica u slavenskim jezicima; 2. pitanje povijesno-funkcionalnog odnosa među sufiksima *-ica* i *-ka* u mocijskoj službi i 3. pitanje formiranja pojedinih mocijskih odnosa u slavenskom prajeziku. (str. 89)

13. Terminologija mocijske tvorbe u Boškovića je jako razgranata.

Istina, nisu to uvijek termini u pravom smislu riječi, ali bi većina ipak podnijela i najstroži kriterij. Pokušajmo ih nanizati onako kako se nude pri čitanju, ne inzistirajući na apsolutnoj iscrpenosti. Tako nalazimo *mocijska služba* (str. 51), *kategorija imeničke mocije* (str. 53), *mocioni odnos*, *formantski karakter praslovenske mocije*, *formiranje mocionih odnosa u praslovenskom jeziku* (str. 55), *mocioni nastavak*, *mociono značenje*, *mocioni sufiks* (str. 56), *mociona transformacija novih nastavaka* (str. 57), *perspektivni razvitak mocije roda*, *mocioni problem*, *obeležavanje mocije roda*, *stari mocioni odnos*, *mocione prilike kod imenica* (str. 61), *imenička mocija*, *supletivna mocija*, *član mocionog odnosa* (str. 62), *mociona sistema* (str. 63), *opšta mociona funkcija s tumačenjem 'obeležavanje ženskog roda uopšte' formalni mocioni znak* (str. 76), *pridevska mocija* (str. 79), *prava imenička mocija*, *pridevska mocija kod imenica* (str. 80), *glavni mocioni nastavak* (str. 89), *formiranje mocionih odnosa kod supletivne mocije* (str. 91), *mocioni smisao*, *mociona upotreba*, *mociona veza* (str. 93), *mociona razlika*, *mociona modifikacija* (str. 96), *mociona diferencijacija imenica u kategoriji živih bića*, *mocione karakteristike* (str. 102), *mociona vrednost* (str. 104), *mocina mena nastava-*



vaka (str. 162), *mociona promena* (str. 163), *mocioni preokret* (str. 164), *mociono pojačanje* (str. 173), *nomina agentis muškoga roda, imenice koje znače ženska zanimanja* (str. 174).<sup>12</sup>

14. *Movirani femininum* Bošković ovdje još ne upotrebljava. Pojaviti će se on tek 1976. g. u članku *Neka pitanja imeničke mocije i praslavenske derivacije*.<sup>13</sup> U istom ćemo članku naći i *ženski član* (str. 455) i *mociona obrazovanja* (str. 457), što kazuje da je mocija i dalje živjela u području Boškovićeve znanstvene znatiželje. Zapravo tek tu potpuno jasno kaže što za njega znači mocija: feminiziranje muških osnova (str. 458).

15. Boškovićev je rad inspirirao i samog Belića da načini imenicu *mocionalnost*, koja dosad nije iskorištena u mocijskoj terminologiji.

16. Većinu tih termina možemo upotrebljavati i danas. Vidi se to i na početku ovoga osvrta u koji je mocijska tvorba uvedena današnjom tvorbenom terminologijom.

17. Naše gramatike donose obilje tvorbenog materijala, ali rijetko koji autor imenuje tu tvorbu mocijskom tvorбом<sup>14</sup> ili bar navodi koji termin s njom u vezi<sup>15</sup>.

18. Pišući o razvitku sufiksa u južnoslovenskoj jezičnoj zajednici, Bošković je uzeo na sebe »složen i težak zadatak«, kako mu priznaje i Belić u svom osvrtu.<sup>16</sup> Na komparativistima i indoevropelistima je da ponovo svrate pozornost na Boškovićeve ideje i argumentacije u realiziranju tog zadatka, a ja bih na kraju naglasila: s područja mocijske tvorbe ostalo je iza Radosava Boškovića bogato nasljeđe. Dio tog nasljeđa potrebno je iskoristiti i u našim gramatikama, poštujući tako ne samo ime i djelo Radosava Boškovića nego i znanstvenički žar koji je on u svoj rad uložio.

---

<sup>12</sup> Ova Boškovićeve rasprava, a tako ni kasniji njegovi članci, nije, nažalost, ušla u popis literature za *Rječnik lingvističke terminologije* R. Simeona, čime je taj rječnik znatno osiromašen, posebno s obzirom na mociju.

<sup>13</sup> Str. 457. Članak je prvi put objavljen u Zborniku za filologiju i lingvistiku, br. 19/2, str. 7–10 i ponovno u izdanju CANU.

<sup>14</sup> Npr. S. Babić u *Sustav u mocijskoj tvorbi u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*, Slavica helvetica, sv. 16, Bern 1981a, str. 33–46 i *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Nacrt za gramatiku, Djela JAZU, knj. 42, Zagreb 1986.

<sup>15</sup> Npr. E. Barić u *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1979, gdje uz *mocija* nalazimo i *mocijski parnjak*.

<sup>16</sup> V. bilj. 8.

Eugenija BARIĆ

WORD-FORMATION BY MOTION AND THE VIEWS OF  
RAĐOSAV BOŠKOVIĆ

## Summary

Motional word-formation and the problems related to motion have received a lengthy treatment in Radosav Bošković's treatise *Development of Suffixes in South Slavic Languages*. The author of this paper, who has recently studied these problems too, turned to Radosav Bošković in order to find out what this great linguist and profound thinker had to say about it fifty years ago.

Bošković, who regarded motion as a very old phenomenon, recognizes two periods: the pre-suffixal one, in which motion was expressed by grammatical devices, and the suffixal period, in which it was expressed by suffixation.

Particular attention is given to Bošković's rich and elaborate terminology related to motion. The author dwells particularly on the so-called suppletive motion, which has remained controversial.

The problems of motion continued to occupy the attention of R. Bošković and owing to the translation of the treatise »*The Development of Suffixes*« into Russian, the Russian linguistic terminology has been enriched by the terms *motion* and *motional*.